

RESSENYA DE *CONÉIXER BENIMANTELL*, DE JOSEP MARTINES,
VICENT MARTINES I JUAN P. MARTÍNEZ (ED.) (INSTITUT ALACANTÍ
DE CULTURA JUAN GIL-ALBERT, ALACANT, 2013, 286 PÀGINES).

M. Jesús Francés Mira
Universitat d'Alacant

El títol d'aquesta obra s'adiu perfectament al que s'hi pretén: mostrar la cultura —en general— d'aquest «bell racó del món» (p. 7) perquè siga coneguda i reconeguda entre els valencians i així poder ser difosa universalment. S'estructura en quatre apartats que conformen una anàlisi ben completa de Benimantell: llengua i literatura, història, patrimoni cultural i patrimoni natural. Abans d'entrar en matèria, però, es recorda un precedent i un estímul d'aquesta obra: *Present i passat de Benimantell* (1977).

El primer apartat esmentat alterna estudis sobre llengua i literatura. Vicent Beltran Calvo s'encarrega d'iniciar el volum amb les particularitats d'«El parlar de Benimantell», com diu el títol, que no deixen de ser harmòniques amb la resta de poblacions de la vall de Guadalest i de la Marina Baixa. Tanmateix, a partir de la informació arreglada amb un qüestionari fet a benimantelluts, els resultats són que Benimantell i el Castell de Guadalest utilitzen les mateixes solucions lingüístiques i en comparteixen més amb Benifato que amb la resta de la vall. Beltran, després d'evidenciar les diferències entre les solucions d'aquesta vall i les callosines i alcoianes, sistematitza en dues últimes graelles els trets fonètics i morfològics que allunyen Benimantell de les comarques veïnes. Acaba amb un recorregut detallat i extens sobre el lèxic de Benimantell que arrodoneix la imatge d'una llengua «ben viva i creativa» (p. 33).

L'àmbit etnopoètic irromp amb «Una rosa de paper: documents etnopoètics de Benimantell» en què Joan Borja i Sanz assimila la resistència de la rosa de paper d'Estellés a la continuïtat de les arrels de Benimantell a través de tres documents: un de dites i comentaris; un altre de composicions d'un personatge singular com el Tio Tardà; i un de composicions diverses. Aquest article, però, no s'allunya tant del precedent perquè, en primer lloc, ofereix un llistat de lèxic extret dels documents que demostra la genuïtat i la vivesa de la llengua en aquesta

localitat, així com un altre amb idiomatismes que en demostra la concepció de la realitat. Tot seguit, Borja va espigolant els elements o temes que hi apareixen i que són propis d'aquesta mena de manifestacions: des de la fixació d'indrets geogràfics que desperten rivalitat o afecte, el rebuig de transcendentalisme o la presència constant de l'humor, fins a la importància de la meteorologia o el punt lúdic de les cançons de vi i taverna. Tres documents, aquests, que palesen la vitalitat d'una llengua i d'una cosmovisió pròpia alhora que valenciana.

L'article signat per M. Antònia Cano i M. Isabel Guardiola rastreja la petja aràbiga en la toponímia amb el títol «Benimantell: passat àrab i toponímia». Primer fan una breu aturada en l'anàlisi de coincidències entre la saviesa popular i la històrica a l'hora de corroborar aquesta petja. Després ja s'insereixen de ple en l'àmbit dels «Nom comuns i topònims». Comencen per aquells noms de lloc que són transparents perquè es coneix el seu significat i aporten un llistat en què diferencien el nom comú i el nom de lloc a partir d'aquest primer, especialment en relació amb l'aigua (p. ex. *aljub* i el *pla de l'Aljub* a la Vila). Tot seguit passen als topònims que no són transparents perquè ja hi estan fixats i n'aporten una relació que separa els que provenen d'un nom comú (*Albirec*); d'un nom de persona (*Benial·let*); però també d'oficis, com és el cas de *Moèlem*, o de noms genèrics com *Atzeneta*. Finalment, les estudioses se centren en alguns topònims que fan referència explícita al mot *moro*, creacions catalanes per semblança a personatges moros o per la idea d'associar-los amb tot allò antic.

Tot seguit, Josep Martines dona constància, com diu el títol, de les «Paraules que encara no se n'han anat de Benimantell» amb l'estudi de cinc mots (*ànec*, *bresquilla del bunyolet*, *llagoteria*, *mandastre* i *vorm* —més variants—) i una locució (*vendre o comprar a terra tros*) extrets del parlar d'aquesta localitat. Així, n'explica els significats i en justifica l'existència a través d'una gran quantitat de fonts documentals però també d'un informador principal, son pare, que contrasten les formes i els significats benimantelluts amb els possibles forans.

Tanca aquest bloc «La vall de Guadalest i la tradició dels clàssics literaris de la Corona d'Aragó» de la mà de Vicent Martines. Comença destacant la importància de la vall en l'edat mitjana com a lloc geoestratè-

gic tant per a Bernat de Sarrià, senyor d'aquesta terra, com per a la Corona d'Aragó. Així, aprofita el tema de la importància de la terra per a parlar d'actituds o sentiments que pot despertar: benefici però amor i vincl. Aquests són els que es poden rastrejar en els dos textos literaris que s'hi aporten sobre la conquesta de València però amb la visió oposada del possible conquistador que guanya una terra i la del conquerit que la perd. Després passa a centrar-se en la vall de Guadalest i en la Marina Baixa que, com a terres desitjades i estratègiques, són citades en documents importants com les quatre grans cròniques catalanes, i també se'n destaca el contacte amb dos grans poetes com Jordi de Sant Jordi o Jaume Roig.

El capítol següent, centrat en la història, inicia el seu camí amb un personatge ja citat: «Bernat de Sarrià, senyor de la Marina», una aportació de José Vicente Cabezuelo Pliego. L'estudiós constata la importància d'aquesta figura al regne de València i fora dels seus murs i com ocupà càrrecs polítics rellevants amb la direcció del rei Jaume II, a qui sempre fou lleial, un servidor eficaç i un bon amic. Així, investiga l'origen del llinatge dels Sarrià per a després focalitzar, novament, Bernat de Sarrià, i parlar de les múltiples possessions que tingué, on les més rellevants eren les de la Marina. Tanmateix, aquest patrimoni va acabar sent cedit al fill de Jaume II, ja que Sarrià no tenia descendència que l'ocupara i, sobretot, no hi podia fer front perquè estava molt endeutat. Així i tot, sempre va tenir el suport del rei i, després de la mort d'aquest, va gaudir de tranquil·litat com a alcaid del castell de Xàtiva fins a la seua pròpia mort.

En el següent article Francisco Franco Sánchez i Antonio Constán Nava investiguen «Benimantell i la vall de Guadalest en el període andalusí. Segles VIII-XV». Primerament, fan una visió general de l'escassetat de fonts escrites sobre la zona i, en conseqüència, les teories sobre qui la va poblar primer. Només s'albira més llum a partir del s. XI, quan hi ha més fonts que constaten l'evolució d'aquestes terres i dels qui les habitaren. Després barallen les diferents reconstruccions que els estudiosos fan de l'etimologia del nom de Benimantell i opten per l'opció que el topònim és tardollatí. Tot seguit estudien els castells de Guadalest i de Benimantell: el primer com a lloc estratègic de comunicació; i, en el segon cas, es mencionen dos possibles castells: el d'Alarc i el de Sanxet. A

continuació, els autors mostren, mitjançant fonts escrites àrabs, la discussió sobre l'origen del topònim Guadalest per a passar, finalment, a la presentació de les dades sobre sis membres d'una família àrab molt important (els Banū Sīd Būnuh) lligats al llevant i a la vall de Guadalest.

El text que tanca aquest apartat se centra en el tema «Conservar la història. L'arxiu municipal de Benimantell», a propòsit del tractament de dos documents incorporats a aquest arxiu. Els autors d'aquest text, M. del Carmen Otero Sevilla, Pedro Laosa Rodríguez i Celia Sancho Gómez, són els encarregats, des de l'Arxiu de la Diputació d'Alacant, de fer-ne la digitalització i la descripció. Aquesta descripció és la que hi aporten: el primer document fa referència a un plet de llarga durada sobre els límits del poder de l'alcalde de la localitat; i el segon fa referència a tres processos judicials sobre els límits també de poder d'alguns càrrecs entre territoris.

El tercer dels capítols d'aquest volum gira al voltant del patrimoni cultural de Benimantell i s'inicia, dins de l'àmbit pictòric, amb una anàlisi que ofereix Juan P. Martínez Solbes d'«Un dibuix de D. Emilio Valera Soler» de l'interior de l'església de Sant Vicent Màrtir. Sense abandonar la pintura ni tampoc aquest temple, el mateix autor juntament amb Joahannes de Graal, Marisa Álvarez de Graal i Lorenzo Hernández Guardiola trauen a la llum una taula a l'oli que visualitza, com marca el títol, «Sant Jeroni Penitent». S'hi reproduueixen les investigacions fetes per Graal i Álvarez a propòsit de la possible autoria de l'obra, que ells atribueixen a Artus van Uden, i que s'ajusta al que arreplega Hernández en l'estudi de la pintura.

La següent aportació és la que fa Javier Pastor a propòsit de la reivindicació dels masos amb «El mas a Benimantell» i ho fa com a narrador i il·lustrador. Explica detalladament aquest tipus de construccions: els orígens; la vida de conreu i pastura que generaven; l'evolució; la classificació en set tipus segons la morfologia (encara que solen contenir els mateixos elements a l'interior); i la gestió de la vida dins d'aquests llogarets. Pastor tanca aquesta reivindicació amb un lament: la pèrdua dels masos i les nul·les ajudes del govern valencià perquè es conserven.

L'article següent permet explorar l'àmbit de la picoteria de la mà de Joan J. Ponsoda amb el títol «Afinar la picoteria». L'estudiós explica que

aquest terme no ha estat inventariat en els diccionaris, però és ben conegut i fa referència als conjunts de picots que duen normalment les manses al coll. Esmenta com els pastors eren qui normalment els feien i n'explica les parts. La seua funció primordial és que les manses guien la resta del ramat i no es disperse, però l'estudiós també al·ludeix a altres funcions que s'hi relacionen. A més, remarca la importància de la distinció dels sons entre els picots per a dur a terme totes aquestes funcions. El text es clou afirmant que són objectes amb una certa aurèola màgica, però que no escapen als processos actuals de digitalització.

D'aquest món es passa a un altre més lúdic, el dels jocs, gràcies a Rosabel Roig Vila i l'article «Jugant, jugant... Jocs populars a la vall de Guadalest». L'autora fa un crit a la conservació de tot allò que forma part de la cultura tradicional. Per això se centra en els jocs populars propis de la vall de Guadalest, que classifica segons la motricitat. Abans, però, d'explicar-los un per un, fa referència als llocs on es feien; a l'hora a què es jugaven; a les regles; a la funció dels rols masculí i femení i les diferències que provocaven; a l'edat com un tret classificador; i explica quins jocs concrets es jugaven depenent de les festes. Així, posteriorment, aporta i descriu un llistat de jocs diversos d'aquest indret. Per últim, Roig intenta mostrar l'aprofitament de tot aquest material —jocs populars, però també contes— didàcticament. Per això, després d'especificar els objectius que cal assolir, concreta l'organització pel que fa a l'espai, al temps o al material, i fixa les activitats que es poden fer dins de les diferents àrees educatives.

Per últim, la gastronomia arrodoneix aquest capítol de la mà de Carme Solbes amb unes «Notes sobre la cuina de Benimantell. Una visió pròpia», a partir de la informació arreplegada en boca d'informants del poble. Cada menjar, ja siga dolç o salat, és relacionat amb la matèria primera que es tenia i amb les diferents èpoques de l'any. Un exemple és que «La coca amb pebrera i tomaca: es feia a l'estiu, quan hi havia hortalissa» (p. 209). Aquest recorregut breu però molt suculent en forma de llistat demostra que, efectivament, una societat és el que menja; i aquests menjars mostren com és —i viu— Benimantell.

Encetem, així, el darrer dels capítols destinat al patrimoni natural amb Enric Balaguer Pascual i «Paisatge i senderisme a Benimantell». Hi

planteja un itinerari, quasi tangible, pels llocs que, al seu parer, són els més especials de la geografia de Benimantell. Els retrata, analitza els seus components i el que li transmeten. Aquest itinerari s'articula en un començament pel pas del Comptador i continua per l'Almanàquer; passada la penya del Salt hi ha el mas Sanxet, que dóna pas, al seu torn, al mas el coll de Papatxí. Des d'aquest indret Balaguer arriba al centre de la vall on crida l'atenció la ubicació d'una comunitat budista anomenada Guhyaloka. Finalment un dels camins del mas el Goleró condueix a Sirventa, que mostra una panoràmica majestuosa de part de la comarca. Com a punt final, una reflexió: la voluntat que aquests paratges resten intactes, amb la paradoxa que és així pel difícil accés que hi ha, però també pel seu desconeixement.

El següent article, com diu el títol, se centra en «Les orquídiades» i la diversitat que presenten arreu del món de la mà de Pepe Devesa Ribes. Més que les paraules, tot i haver-hi una explicació prèvia breu i general sobre les característiques que presenten, Devesa plasma en imatges la diversitat de les orquídiades a la vall de Guadalest. Així, de la flora es passa al paisatge en general amb «Visualitat del paisatge de Benimantell. Territori i percepció de l'espai geogràfic». Nacho Díez, Mireia Escrivà, María Vallés i Bruno Almela aporten la visió que tenen els habitants i visitants de Benimantell gràcies a unes entrevistes que els feren i que demostren sobretot l'alta apreciació del paisatge de la localitat. Així, s'hi destaquen punts emblemàtics: el poble, i dins la plaça Major o la vista des del Calvari; els bancals d'ametlers i oliveres o la font del Molí; les muntanyes, on la superioritat d'Aitana venç Xortà i Serrella; i l'embassament, que furta protagonisme al riu. Finalment, palesen canvis en el paisatge preocupants que els fan plantejar-se preguntes per a les quals no tenen encara resposta.

Tot seguit, Anna Pont Solbes, fa un «Recorregut per la cultura mediambiental a la vall de Guadalest» per a parlar-ne de l'evolució. L'educació sobre aquest tema a nivell local va ser gradual però també fou gradual la seua gestió i la implicació ciutadana, que començà a canviar amb la conscienciació de la Setmana Ambiental de Benimantell. Després es parla, a través de problemes concrets, de la necessitat de participació per part dels ciutadans en tot allò referent al medi. Fins i tot es va acon-

seguir una legislació que pretenia mantindre informada la ciutadania i, encara que a la vall en un principi no s'aprofitava, després la postura va canviar. Tanmateix, l'autora confirma que continua costant aconseguir-hi participació.

Joan Solbes Bou és l'encarregat de tancar el volum amb dos textos breus: un sobre la descripció de la construcció de «L'embassament de Guadalest» i l'altre sobre la importància de «L'estació meteorològica de Benimantell» com a vigilant del temps que tant condiciona la vida de les persones.

Comptat i debatut, gràcies a la col·laboració de molts estudiosos, aquest volum permet conèixer Benimantell en profunditat. Recorda la importància de saber quin és el territori propi o quina terra xafa el foraster visitant. Així, un lloc petit com aquest demostra com és de gran en tots els sentits.